

BO SANDELIN
NIKIAS SARAFLOU

Motsägelsefulla påståenden om nationalekonomiämnets tillstånd

Den HSRF-initierade utredningen om nationalekonomiämnets tillstånd i Sverige har redan vid två tillfällen behandlats i *Ekonomisk Debatt*. Första gången var i en artikel av utredningens sammanhållande kraft, Lars Engwall [1992]. Andra gången var i Nationalekonomiska Föreningens förhandlingar om utredningen, som publicerades i nr 2 1993.

Den bok som publicerats från utredningen har den fullständiga titeln *Economics in Sweden. An Evaluation of Swedish Research in Economics* (Routledge, London och New York, 1992). För att inte upprepa alltför mycket kommer vi här att koncentrera oss på en del punkter som tål att kritiskt diskuteras. Utförliga sammanfattningar av bokens innehåll finns i Engwalls artikel och i Nationalekonomiska Föreningens förhandlingar.

Bokens första avdelning utgörs av bakgrundsstudier. Den första av Jonung & Gunnarsson har rubriken "Economics the Swedish way 1889–1989". Utgångspunkten är att den svenska nationalekonomins historia i grunden är professorernas historia. Därför granskas just professorerna ur olika synvinklar.

Utgångspunkten är mer tilltalande för den tidigare delen av perioden – då professorn kanske ensam skötte undervis-

ningen och forskningen i ämnet vid sitt universitet – än för den senare. Vi har för åren 1983–88 jämfört totala antalet vetenskapliga artiklar av dem som 1989 var eller varit professorer med totala antalet artiklar i ämnet av svenskar enligt den amerikanska databasen Social Science Citation Index. Professorernas andel utgör 50 procent. Av de artiklar som publiceras i SSCI-tidskrifterna svarar alltså de som inte är professorer för lika mycket som professorerna.

Det finns tolkningsproblem med kvantitativa mått, men icke-professorernas andel är så stor att det nu krävs särskilda argument för att likställa ämnets utveckling i Sverige med professorernas. Man kan peka på att professorerna som sakkunniga vid tjänstetillsättningar avgör hur olika typer av meriter skall vägas mot varandra och vilken inriktning som skall gynnas. Man kan peka på att de spelar en liknande roll vid fördelning av forskningsanslag och som handledare för doktorander, som skall bära upp ämnet i framtiden. Man kan – som Jonung och Gunnarsson gör – peka på deras roll i det offentliga livet.

Andra intressanta kapitel i första delen handlar om forskningens finansiering (Stenkula & Engwall), doktorsexamina (Wadensjö) och tidskriftspublicering enligt Social Science Citation Index (Persson, Stern & Gunnarsson). Det är ett utmärkt material, som här ställts samman, ovärderligt som utgångspunkt för vidare studier i ämnet.

Docent BO SANDELIN är verksam vid Nationalekonomiska institutionen, Göteborgs universitet. Universitetslektor NIKIAS SARAFLOU är verksam vid Mitthögskolan i Sundsvall.

Motsägelsefulla påståenden

I bokens andra del görs den egentliga utvärderingen. Det är här Avinash Dixit, Seppo Honkapohja och Robert Solow i fyra kapitel säger vad de tycker om nationalekonomiämnet i Sverige.

I kapitel 6, som är det första av dessa kapitel, diskuteras den svenska nationalekonomin under 1980-talet. Utgångspunkten är att svensk nationalekonomi tidigare har haft två vågor av enastående framgång: Davidson-Wicksell-Cassel-Heckscher-eran och Stockholmskolan. Något liknande kan inte förväntas i framtiden, därför att under de senaste decennierna "har litteraturen i analytisk nationalekonomi över hela världen blivit nästan helt homogen. Huvudfårans ekonomer i alla länder bidrar till en enhetlig ekonomisk litteratur och utgör en del av ett enda intellektuellt samfund" (s 129). De svenska ekonomerna har blivit en del av denna gemenskap, där idéer sprids så snabbt via konferenser, tidskrifter, fax, gästforskare etc att de inte kan isoleras i en nationell skola (s 130).

Rimligen är det i huvudsak så. Men i så fall förbleknar något som författarna i senare kapitel gång på gång återkommer till och betraktar som ett stort problem: obenägenheten att flytta och inaveln vid svenska nationalekonomiska institutioner, som "bara kan leda till stagnation" (s 173).

Uppenbarligen har orörligheten – i den mån den förekommer – ändå inte hindrat integrationen med omvärlden. Tvärtom sägs på annan plats att "vid de mest framträdande institutionerna och instituten är denna process [integrationen med det internationella samfundet] väsentligen fullbordad" (s 130). Det förefaller som om författarna bygger sina senare påståenden om inavel och orörlighet och dess konsekvenser på tänkbara hypoteser, som emellertid är svåra att förena med andra påståenden i boken.¹

Huvuddelen av kapitel 6 utgörs av en

redogörelse för forskningen inom några viktiga områden. Tonen är positiv och uppskattande, och i sammanfattningen av kapitlet fastslås att "svensk nationalekonomisk forskning för närvarande är mycket respektabel" (s 144).

Annorlunda låter det i kapitel 7. Kapitlet har rubriken "Organization of research", men innehåller många synpunkter på själva forskningen, mestadels kritiska. I kapitelsammanfattningens sista punkt talas om "en allmän brist på forskning vid den internationella forskningsfronten" (s 158). En god hypotes är nog att olika personer gjort första utkast till kapitel 6 och 7.

I kapitel 7 diskuteras bland annat just "den förvånansvärda graden av inavel och orörlighet i det svenska universitetssystemet". Som läsare frågar man sig vad som är normal grad. Författarnas jämförelsenorm är uppenbarligen USA, men är USA normalt eller genomsnittligt i ett internationellt perspektiv? Från bostadsstudier vet vi att flyttningsfrekvensen i befolkningen i USA är betydligt högre än i t ex Europa, och den stora omflyttningen bland amerikanska akademiker kan knappast ses som annat än ett utslag av den allmänna flyttningsbenägenheten i landet. Kanske är det rimligare att betrakta den amerikanska rörligheten som förvånansvärt stor, och den svenska som mer normal i ett internationellt perspektiv? Frågan skulle då snarare bli vad som

¹ Det är ju så att byte av bostadsort och fast arbetsplats bara är ett av många sätt att få nya kontakter. Kanske det vore värt att noggrannare undersöka något som vi kan kalla en Kant-effekt. Filosofen Immanuel Kant var oiveltaktigt mycket öppen för idéer utifrån, från Wolff, Hume och andra. Hans egna bidrag fick mycket stort inflytande på den filosofiska utvecklingen. Han hade stort intresse för andra folk och länder. Trots sin andliga kosmopolitism lär han aldrig ha lämnat Königsberg och dess närmaste omgivning.

förklarar den amerikanska avvikelserna från det "normala".

Det hade varit intressant om utredningen presenterat kvantitativt material över inaveln och orörligheten och jämfört olika institutioner. Institutet för internationell ekonomi, som lovordas på flera ställen, förefaller för en yttre betraktare inte ha haft särskilt stor omsättning på folk utan ha byggt på samma kärna av duktiga forskare i många år. Uppenbarligen bör man mer ta fasta på vad författarna säger i kapitel 6 om kontakterna över institutions- och nationsgränser via tidskrifter, konferenser, brev, besök etc som det väsentliga för informationsutbytet.

Undervisa och forska

Systemet med forskarassistenter som knappast alls undervisar och lektorer som undervisar på heltid kritiserar. Systemet leder till skarpa gränser mellan forskning och undervisning. Det är lätt att instämma i den kritiken. Lektorer som undervisar på heltid har svårt att hinna följa utvecklingen inom ämnet och är därför efter ett par decennier sämre lärare än om de hade kunnat ägna en del av tiden åt forskning och förkovran.

Man bör emellertid i sammanhanget erinra om att forskarassistenttjänsterna är tidsbegränsade och att lektoraten inte alltid är så undervisningsfyllda. I den mån lektoraten efterträtt gamla docenttjänster och utlysts med särskild vikt vid vetenskapliga meriter har de i varje fall vid det universitet vi känner bäst belagts med betydligt mindre undervisning än heltid. Vidare kan ju lektoraten numera i varierande utsträckning finansieras med externa (eller interna) forskningsanslag, varvid undervisningsinnehållet minskas i motsvarande mån. Dock är det märkligt att föra in forskningsskyldighet i tjänsten (vilket sedan några år gäller för lektoraten enligt högskoleförordningen) utan att garantera att resurser ges så att det fak-

tiska innehållet överensstämmer med det lagstadgade.

Kapitel 7 innehåller en del klara sakfel och en del möjliga missförstånd. Gissningsvis beror felet och tvivelaktigheterna på att uppgifterna i huvudsak insamlats vid samtal på institutionerna. Vilka svar man får på frågor om t ex tillgången på arbetsplatser för doktorander, förekomsten av forskargrupper, intresset för utländska kontakter eller antalet docenter beror på vem man frågar och hur frågan tolkas. Tex på en fråga om hur många docenter en institution har får man olika svar beroende på om den svarande tänker på antalet formella docenttjänster (som är noll sedan dessa avskaffades 1986), antalet sk oavlönade docenter eller antalet "forskningslektorat", som på en del ställen direkt ersatte de gamla docenttjänsterna. Detta torde vara ett skäl till att Tabell 7.1 över tjänsteuppsättningarna vid olika institutioner ser mycket märklig ut. (Dessutom finns i tabellen fel som inte kan bero på tolkningsproblem, t ex uppgiften att Göteborgs universitet inte skulle ha någon forskarassistenttjänst i ämnet.)

Vad menas?

Man hade önskat att utvärderarna tydligare förklarat vad de menar och vad som är jämförelsenormen när de säger att "det råder en allmän brist på forskning vid den internationella forskningsfronten. Det gäller alla områden inom nationalekonomin: grundläggande teori, metoder och tillämpad ekonomi" (s 157). Utvärderarna betraktar själva internationell tidskriftspublicering som central, så central att "svenska ekonomer, även när deras arbete inspirerats av svenska problem, borde försöka generalisera sina resultat, om det så vore bara för att få sina alster mer acceptabla för de internationella tidskrifterna" (s 130).

Enligt tidskriftskriteriet är det emellertid svårt att dra slutsatsen att "det råder

en allmän brist på forskning vid den internationella forskningsfronten". Om vi utgår från en tabell i kapitel 5 över artiklar i vetenskapliga ekonomiska tidskrifter 1973–89 enligt det amerikanska registret Social Science Citation Index, och dividerar med folkmängden 1981, får vi att författare från olika länder bidragit med följande antal artiklar per miljon invånare. (Den första kolumnen avser alla tidskrifter i registret, den andra 26 "centrala" tidskrifter, där det torde vara få artiklar som inte ligger vid "forskningsfronten" i en eller annan mening.):

USA	176	62
Storbritannien	128	44
Sverige	80	29
Danmark, Norge, Finland	51	18
Västtyskland	21	5
Frankrike	14	8

Sveriges position bland de studerade länderna är inte så dålig. Jämfört med Västtysklands och Frankrikes är den strålande. Emellertid bör man hålla i minnet att artiklar i icke-engelskspråkiga tidskrifter helt saknas i den högra kolumnen och torde vara underrepresenterade i den vänstra. Frankrike har säkerligen, och Västtyskland troligen, drabbats mer av detta än Sverige, medan USA och Storbritannien gynnats.

Särskilt med tanke på ekonometrin menar författarna att det inte förekommer någon metodutveckling i Sverige, och att "vanan att ta vara på metodologiska innovationer från utlandet utan att utveckla några i Sverige minskar spridningen av nya tekniker till tillämpningar" (s 156). Detta påstående är svårt att förena med författarnas utgångspunkt att informationsteknologin och internationaliseringen av ämnet "har enat samfundet av akademiska ekonomer och eliminerat tidsfördröjningen i spridningen av idéer" (s 129). Om det senare gäller har det ju knappast

någon betydelse för tillämpningarna i Sverige om metoderna utvecklats här eller utomlands.

Ännu mindre belägg ges för följande mer övergripande påstående: "Det nuvarande systemet ger klart inte en tillräcklig mängd ambitiös, innovativ vetenskaplig forskning i tillämpad ekonomi" (s 155). Påståendet kommer utan att något försök görs att uppskatta vad som är en tillräcklig eller optimal mängd god forskning i tillämpad ekonomi, vare sig när de totala resurserna för forskning betraktas som givna eller då en avvägning görs mellan resurser för forskning och resurser för tex sjukvård, kriminalvård och u-hjälp. Den kritiske läsaren vill också gärna veta hur påståendet ovan är förenligt dels med författarnas uppfattning på andra ställen att det just är tillämpad forskning som dominerar i Sverige, dels med uppgifterna över tidskriftspublicering, som är det enda volymmått som förekommer där outputen av god forskning sätts in i en internationell jämförelse.

Kapitel 7 visar inte den noggrannhet och kritiskt-vetenskapliga hållning som kännetecknar de fem första kapitlen, vare sig till källorna eller till egna påståenden. Många påståenden borde i stället formuleras som hypoteser. Bristerna beror väl på att författarna – hur framstående ekonomer de än är – liksom de flesta av oss andra är amatörer på vetenskaps sociologiska undersökningar, som det ju faktiskt huvudsakligen rör sig om i kapitlet. Vi är inte heller övertygade om att de vill betrakta skrivandet av ett kapitel om forskningens organisering som en seriös "vetenskaplig" uppgift, utan som något mer trivialt. Akribin blir därefter.

Doktorandutbildningen

Doktorandutbildningen betraktas som den svagaste punkten och får ett eget kapitel. Vid sidan av kloka, träffande påpekanden finns även här utsagor som förvånar och som visar att författarna inte satt

sig in i de svenska förhållandena ordentligt. Problemen sägs börja redan med "den rigida strukturen på grundutbildningen", som inte ger tillräckliga matematiska och statistiska bakgrundskunskaper.

Vad då för "rigid struktur"? Tror de att doktorander i nationalekonomi måste komma eller normalt kommer från ekonomlinjen? En genomgång av doktorandbeståndet skulle visa på mycket varierande bakgrund: troligen relativt få från ekonomlinjen, en del från förvaltningslinjen, en del med utländsk examen, ganska många med egenhändigt komponerade fil kand-examina etc. Såväl i de efter eget huvud sammansatta examina som i vissa linjer kan ingå mycket matematik och statistik. Om studenterna har för dåliga kunskaper i dessa ämnen när de kommer till doktorandutbildningen så beror det på att de valt fel uppläggningsstudier, inte på en "rigid struktur".

Doktorander utan tillräckligt djup anses dra det tyngsta lasset i grundutbildningen (s 160). Möjligen är det så på någon eller några institutioner – någon har väl sagt det vid intervjuerna – men andra institutioner kännetecknas tvärtom av det motsatta problemet, som torde vara mer typiskt för det svenska universitetsväsendet: lärarkåren åldras alltmer eftersom en oproportionerligt stor del av undervisningstjänsterna är besatt av folk som kom in i systemet vid den stora expansionen under 1960- och början av 1970-talet. Denna grupp går inte i pension förrän om 10–20 år.

Antalet universitet som ger eller bör ge forskarutbildning i nationalekonomi ägnas ganska mycket utrymme. Man jämför USA och Sverige och konstaterar att det i förhållande till folkmängden finns minst tre gånger så många universitet som ger doktorsexamen i Sverige som i USA.

Detta borde kunna leda till minst två olika hypoteser. Den första är att antalet universitet med doktorandprogram skulle kunna öka i USA. Den andra är att färre

universitet i Sverige borde ge sådan utbildning.

Det första alternativet antyds emellertid inte ens. I stället betraktas direkt de amerikanska förhållandena som "rough guidelines", vilket innebär att "Sverige tycks ha plats för en stor eller, för konkurrensens skull, två mindre institutioner med doktorandutbildning i nationalekonomi" (s 161). (Vid beräkningen av dessa tal har man utgått från antalet doktorander vid de tjugo "bästa" amerikanska universiteten, inte ett genomsnittligt.)

Med hänvisning till att "traditionen är alltför stark" (s 163) inser man emellertid att det är praktiskt omöjligt att ta bort forskarutbildningen från de flesta svenska universitet. I stället föreslår man specialisering (men det har ju i stor utsträckning redan vuxit fram spontant), samarbete mellan universiteten och – framför allt – att inte fler högskolor skall få ge doktors-examen.

Vi tycker att författarna har missat de kanske viktigaste skälen till att inte begränsa forskarutbildningen till en eller två institutioner. Det är ett nationellt mål att öka antalet doktorsexamina. Vad skulle ske om man inte kunde doktorera i tex Lund, Göteborg, Uppsala och Umeå? Om man inte kan gå över till forskarutbildningen där man har tagit sin grundexamen och mer eller mindre rotat sig skulle säkert betydligt färre börja doktorera i riket som helhet.

Effekten på grundutbildningen vid de degraderade universiteten skulle rimligen också bli negativ. Utan forskarutbildning och de därtill knutna forskarna skulle miljön förändras; gymnasifieringen av attityder och undervisning skulle sannolikt tillta.

Den regionalekonomiska effekten av att ha ett fullvärdigt universitet kan man inte heller negligera så länge staten svarar för huvuddelen av finansieringen och om fortfarande regional "rättvisa" eftersträvas av statsmakterna.

Dags för habilitationsavhandling?

Doktorsavhandlingarna har hittills oftast varit monografier, men utvärderarna vill att de skall anpassas till den amerikanska modellen och normalt bestå av tre "publicerbara" artiklar, som inte behöver ha något samband med varandra.

Detta skulle väl, som utvärderarna antyder, minska omfånget och tidsåtgången. En del avhandlingar av detta slag under senaste tiden omfattar mindre än hundra sidor och rymmer knappast namnet och titeln på ryggen.

Samtidigt har vi ju i Sverige även en licentiatexamen. Utvärderarnas förslag innebär att omfånget på doktorsavhandlingarna närmar sig vad som är normalt för licentiatavhandlingar, eller till och med därunder. Det är stor risk att detta inte kompenseras av högre kvalitet, eftersom man kraftigt betonar att artiklarna inte behöver vara publicerade eller ens antagna för publicering utan bara "publiceringsbara". Detta lämnar rum för ohemult välvilliga bedömningar i känsliga fall.

Det hade varit intressant om utredarna angett hur de ser på relationen mellan licentiatexamen och doktorsexamen. Skall licentiatexamen finnas kvar om doktorsavhandlingen mer liknar en licentiatavhandling? Om licentiatexamen skall finnas kvar, finns det då skäl att vara så angelägen om att minska doktorsavhandlingarnas omfång? Kanske i stället doktorsavhandlingarnas formella poängtal borde ökas från cirka 80 till 120 eller 140? Om doktorsavhandlingarna däremot skall förändras i den riktning som utvärderarna föreslår (vilket för övrigt redan håller på att ske), finns det då kanske skäl att anknyta till den centraleuropeiska traditionen och göra det möjligt att komplettera med en habilitationsavhandling för dem som vill gå längre?

En annan aspekt som kunde diskuteras är avhandlingsspråket. De flesta doktorsavhandlingar de senaste åren har skrivits

på engelska. Det kräver utan tvivel mer tid att skriva på ett främmande språk än på sitt modersmål, i varje fall för den som inte helt saknar självkritik i sin språkliga framställning.

Att man i så stor utsträckning skrivit på engelska beror väl ofta på att man tror sig komma med ett väsentligt bidrag som finner läsare utomlands. Emellertid får doktorsavhandlingarna normalt ringa eller ingen internationell uppmärksamhet. För att få en antydning om detta har vi i SSCI-registret följt de 13 avhandlingar (varav 11 på engelska) som lades fram 1985. Av dessa återopas 8 inte någon gång under åren 1986-90. Ett skäl är väl att avhandlingarna normalt bara framställs i några hundra exemplar totalt. Gissningsvis är det vanligare att tidskriftsartiklar som bygger på avhandlingen återopas än själva avhandlingen. I så fall är det inte odiskutabelt att avhandlingsskrivandet bör ske på dålig engelska; engelskan kanske bör vänta till artikelskrivandet. Saken ställer sig naturligtvis annorlunda i de fall då det rör sig om sammanläggningsavhandlingar av redan publicerade, eller för den engelskspråkiga tidskriftsmarknaden avsedda, artiklar.

Intressant bok

Det är en intressant bok – den första delen för att den ger bra empiriskt grundmaterial, och den andra för att den dels säger något om utvärderarnas egna attityder, värderingar och fördomar, dels tvingar läsaren att ta ställning till en mängd provocativa, stundom träffande och ibland motsägelsefulla påståenden om svensk nationalekonomi. Som antyddes inledningsvis skulle fler av våra positiva intryck ha redovisats i denna anmälan om de inte redan presenterats i andra bidrag i tidskriften. Nu har vi i huvudsak tagit upp en del negativa synpunkter.

Utvärderarna är ansedda ekonomer som ofta återopas. Antalet hänvisningar till dem från artiklar i registret Social

Science Citation Index är stort. För åren 1981–92 får vi för var och en totalt:

Solow	1 255
Dixit	293
Honkapohja	74

Det är således i viss mening auktoritativa omdömen som förs till torgs, omdömen som många torde ta på allvar, både när de är förnuftiga och välgenomtänkta och när de (trots att inte alla utvärderarna har amerikanskt ursprung) är uttryck för en oreflekterande amerikansk etnocentrism.

Man kan tänka sig minst två olika ledstjärnor för forskningspolitiken. En är att forskningen – något vagt uttryckt – skall bidra till ett så "lyckligt" samhälle som möjligt. En annan är att betrakta forskning som något slags idrottsgren, där ära och berömmelse bland andra forskare blir ett centralt mål. Utvärderarna är i hög grad influerade av det senare synsättet. Det lyser igenom bland annat i språket, tex när man talar om "the world-class-stars of the future" (s 129) och om dem som "bring the country international scholarly recognition" (s 179).

I stor utsträckning är det väl så att satsning på att få fram "stjärnor" att visa upp för omvärlden även ger önskvärda biefekter på forskning av mer rutinkaraktär, som spelar stor betydelse för ekonomisk-politiska beslut i samhället. Utvärderarna betonar detta och för fram det som argument för sin ståndpunkt.

Men det är inte säkert att *alla* forskningspolitiska beslut blir desamma om det övergripande målet är internationell berömmelse åt enskilda forskare snarare än ett gott samhälle. Vi är tex inte övertygade om att utvärderarna så klart skulle hävda att idealt bara en eller två institutioner – och absolut inga fler än nu – skall få ge forskarutbildning, om det sistnämnda målet spelat större roll för dem. Kanske de till och med hade begärt att få ta del av de synpunkter man har på de mindre högskolor där forskning bedrivs.

Referenser

- Engvall, L, [1992], "Svensk nationalekonomisk forskning granskad". *Ekonomisk Debatt*, årg 20, nr 5, s 349–360.
- Nationalekonomiska Foreningens förhandlingar [1992-12-14]. "Svensk nationalekonomisk forskning granskad". *Ekonomisk Debatt*, [1993], årg 21, nr 3, s 277–312.